

HALINA CHODURSKA

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Wydział Filologiczny
Kraków

h.chodurska@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5454-4260

Cała zielna domowa apteka Wojszczanki? O ziołach leczniczych w Soplicowskim dworze

Słowa kluczowe

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, zioła lecznicze, szalwia, czubek turecki, macierzanka

Keywords

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, medicinal herbs, sage (*Salvia officinalis* L.), blessed thistle (*Cnicus benedictus*), wild thyme (*Thymus serpyllum* L.)

Stan medycyny i aptekarstwa w Polsce końca XVIII i samego początku XIX wieku pozostawał, zdaniem specjalistów, wiele do życzenia. Konstatują to zgodnie przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych. W tak poważnym centrum uniwersyteckim, jakim był Kraków nie było w owym czasie *Teatrum Anatomicznego*, szpitala i *ogrodu zielniczego* (botanicznego)¹. W stolicy kraju dopiero w 1820 roku założony został Gabinet Materii Lekarskiej, gdzie podziwiać można było stosunkowo skromne zbiory farmakognostyczne. Składało się na nie około 200 eksponatów, w tym nasiona, kwiaty, korzenie, kory i proste preparaty roślinne (głównie olejki), zalecane podówczas w procesie leczenia różnych chorób i niedomagań nękających mieszkańców Warszawy². W tej sytuacji szczególnie godna podkreślenia wydaje się dominująca rola Wilna. Ośrodek wileński – głównie dzięki działalności Jana Fryderyka

¹ Barbara Kuźnicka, *Kierunki rozwoju farmacji w Polsce epoki Oświecenia* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1982), 25.

² Tamże, 42.

Wolfganga (1775–1859) – dźwignął palmę pierwszeństwa w zakresie farmacji. W roku 1797 otwarto tam laboratorium chemiczne Jędrzeja Śniadeckiego, wznowiła działalność apteka pojezuicka, a od 1781 roku nad Wilią można było podziwiać również specjalny ogród botaniczny³. Podjęły pracę laboratoria apteczne oraz suszarnia ziół. Apteka wileńska „szła z duchem czasu”, można w niej było bowiem nabyć najnowsze specyfikiki lecznicze⁴. Cały okręg wileński słynął przede wszystkim z badań nad składem i przydatnością tamtejszej flory⁵, zaś miejscowi aptekarze trudnili się głównie poszukiwaniem nowych gatunków ziół leczniczych⁶. Znakomita większość oryginalnych publikacji naukowych wydawanych w Wilnie obracała się zatem w sferze botaniki i farmakognozji⁷.

Równocześnie w rejonach położonych z dala od wielkich miast korzystanie z porad specjalistów bywało siłą rzeczy utrudnione. W kraju brakowało lekarzy, a więc nie „każde ich miejsce posiadać mogło”⁸. W dodatku – w myśl tradycji – kręgi szlacheckie odnosiły się do medyków, z reguły zresztą cudzoziemskich, z dużą rezerwą. Z pomocy profesjonalistów korzystano więc rzadko i jedynie w ostateczności, zwłaszcza gdy niezbędna okazywała się interwencja chirurgiczna. Znakomicie ilustruje to mniej znana fraszka „księcia poetów”, biskupa warmińskiego Józefa Ignacego Krasickiego:

*Każdy to czyni, co zyskowi sprzyja
Książd ludzi grzebie, a doktor zabija*⁹.

Leczeniem i profilaktyką zajmowały się na polskiej wsi głównie szlachcianki, żony i krewne właścicieli ziemskich, które zarządzały apteczkami domowymi¹⁰. W razie konieczności po ratunek udawano się do dworu. *Notabene* apteczka bywała dumą pani domu, posiadanie „wszelkich zapasów” należało do dobrego tonu. Własnymi apteczkami (a niierzadko i własnymi aptekarkami oraz lekarkami) dysponowały w XVIII–XIX wieku wszystkie większe domy i dwory¹¹. Utrzymywano zazwyczaj dwa rodzaje apteczek: dla zdrowia i dla wygody lub przyjemności, w tych pierwszych przechowywano lekarstwa, w drugich

³ Tamże, 40.

⁴ Tamże, 41.

⁵ Tamże, 65.

⁶ Tamże, 70.

⁷ Tamże, 140.

⁸ Łukasz Gołębiowski, *Domy i dwory*, t. IV (Warszawa: nakład autora, druk N. Glücksberga, 1830), 25.

⁹ Za: Jan Straszewski, *Życie domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1938), 160.

¹⁰ Zbigniew Kuchowicz, *Z badań nad stanem biologicznym społeczeństwa polskiego od schyłku XVI do końca XVIII wieku* (Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1972), 63; Bożena Urbanek, *Idea opieki nad chorymi na ziemiach polskich w latach 1809–1914* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, 2001), 152.

¹¹ Władysław Łoziński, *Życie polskie w dawnych wiekach (wiek XVI–XVIII)* (Jerozolima: przedruk z wydania drugiego, nakładem księgarni H. Altenberga w Warszawie – Księgarnia E. Wende i Ska, 1946), 92.

przysmaki¹². W apteczkach gromadzono najrozmaitsze specjały, które służyły nie tylko podniebieniu, ale pełniły też funkcję leków. Były wśród nich *wyrafinowane nalewki, go-rzałki i wódeczki*¹³.

Również w Soplicowskim dworze nie mogło zabraknąć apteczki domowej. Zresztą Adam Mickiewicz w IX księdze poematu, przedstawiając sceny walk rozgrywających się w pobliżu „starej sernicy” wzniesionej w ogrodzie *prawie pod samym parkanem*, dostrzega, iż wewnątrz konstrukcji, wokół białych serów:

*Wahały się suszące się snopy
Szałwiji, benedykty kardy, macierzanki*¹⁴.

„Stara sernica” zbudowana została w *kratki // Z belek na krzyż wiązanych* i do złudzenia przypominała klatkę, co w kontekście dalszych rozważań o ziołach leczniczych w utworze wieszczą okazać się faktem dość istotnym. Suszący się w sernicy zbiór roślin poeta określa jako *całą zielną domową aptekę Wojszczanki*, zdradzając tym samym, komu w Soplicowie powierzono odpowiedzialną funkcję *panny apteczkowej*. Dwór sędziego nie posiadał przecież pani domu w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia. W takim wypadku opiekę nad apteczką domową sprawowała zazwyczaj osoba mogąca się pochwalić niejaką znajomością leczniczych właściwości ziół i sposobów ich przetwarzania¹⁵. Zresztą w owym czasie podobno każda Polka umiała *ogródek pięknie zasiać zioły ozdobnie pachnącymi, usadzić róży do wódki, jako też dla wieńców, dalej zaś dzięgielu, biedrzeńcu, kadzidla, macierzanki, ślazu, kopytnika, rumianu*¹⁶. W końcu XIX stulecia znajomość leków domowych była najwyraźniej jednym z podstawowych obowiązków kobiety. Panny na wydaniu zgłębiały tajniki gospodarstwa, w których zakres wchodziły umiejętności przygotowywania leków¹⁷. W przypadku braku pani domu pieczę nad apteczką obejmowała daleka krewna właściciela lub uboga samotna panna, która znalazła przytulisko w zamożniejszym dworze¹⁸. Córki z najuboższych domów szlacheckich często wychowywały się w klasztorach i opanowały podstawy „robót”, „wychodziły na panny służące i apteczkowe”¹⁹. Brały wówczas we władanie całą dworską spiżarnię, sporządzały wszelkie (nie tylko lecznicze!)

¹² Gołębiowski, *Domy i dwory*, 25.

¹³ Joanna Partyka, „Obraz kobiety leczącej w tekstach staropolskich”, w: *Pod patronatem Hygiei. Udział kobiet w rozwoju nauk przyrodniczych*, red. Iwona Arabas (Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, 2000), 80.

¹⁴ Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz* (Warszawa: Czytelnik, 1954), 286.

¹⁵ Jan Stanisław Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce (wiek XVI–XVIII)*, t. I (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976), 427.

¹⁶ Łucja Charewiczowa, *Kobieta w dawnej Polsce* (reprint) (Lwów: Mała Biblioteka 6, 1938), 26.

¹⁷ Iwona Arabas, „Panny apteczkowe – rola dworu szlacheckiego w kształtowaniu świadomości terapeutycznej na polskiej wsi”, w: *Pod patronatem Hygiei*, 87.

¹⁸ Iwona Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej* (Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, 2006), 24.

¹⁹ Arabas, „Panny apteczkowe”, 89.

nalewki i proste leki domowe, zbierały (wraz z pomocnicami) najniezbędniejsze zioła. Gromadzeniem i wstępną obróbką tych ostatnich parały się również mieszkanki okolicznych wsi i wstępnie przygotowany surowiec dostarczały do dworu. Zioła do apteczki domowej kupowano jedynie w wyjątkowych przypadkach²⁰. W przydomowych ogrodach, mimo oficjalnych apeli *Tylko to Polszcze przystoi, co się w Polszcze rodzi*²¹, utrzymywano już podówczas sporo roślin sprowadzanych zza granicy. Nadto zalecano sadzenie w nich ziół polnych i leśnych, których walory lecznicze i korzystny wpływ na zdrowie użytkowników wydawał się bezsporny²². Nie było przy tym w Polsce takiego dworu, gdzie pani, panienka lub panna apteckowa nie udzielałyby potrzebującym realnej pomocy i porad lekarskich²³. Nierzadko, gdy zachodziła konieczność zaopiekowania się przewlekle, obłożnie chorą sąsiadką, któraś z nich udawała się do pobliskich majątków. W podobnie „naturalny” sposób panna apteckowa pomagała rodzinom chłopskim, nie czyniąc – wedle współczesnych świadectw – najmniejszej różnicy pomiędzy ludźmi zatrudnionymi w majątku a zwykłymi mieszkańcami wsi²⁴.

W zamożnych dworach szlacheckich na apteczkę składały się najczęściej zestawy cennych (rzadkich i wyszukanych) specjalów domowych i kuchennych oraz nabywanych w mieście (rzadziej u wędrownych handlarzy) leków gotowych. Wraz ze słodyczami, wódkami i korzeniami specyfiki owe przechowywano zazwyczaj w osobnym, odpowiednio przygotowanym i zabezpieczonym pomieszczeniu (komorze). Gromadzono tam również zioła lecznicze (kwiat lipowy, miętę, rumianek), sadła z różnych zwierząt, driakwie, zamorskie przyprawy, octy własnej roboty. Na potrzeby mieszkańców dworu i ewentualnych pacjentów przyrządzane bywały „sztuczne leki”, aromatyczne wody na alembikach, odświeżające powietrze. Wytłaczano soki roślinne i oleje, wytwarzano ekstrakty na czystym spirytusie, sporządzano nalewki, przygotowywano napary, maści i plastry. Zakładano, że sama apteczka domowa nie musi bynajmniej mieścić w swym składzie ogromnej ilości różnorodnych środków medycznych, winna jedynie zaopatrywać się w pewną ograniczoną ich liczbę²⁵. Jak mniemają historycy, w XIX wieku Polska była bodaj jedynym krajem w Europie, który prawnie sankcjonował dworskie apteczki²⁶. W typowej apteczce (poza nielicznymi specyfikami chemicznymi przywożonymi z miasta) niezmiennie przechowywano sprawdzone przez pokolenia leki ziołowe, wykrztuśne i przeciwgorączkowe, środki

²⁰ Arabas, *Apteczki domowe*, 51.

²¹ Anzelm Gostomski, *Gospodarstwo* (Kraków, 1588), 94–97 (za: Arabas, *Apteczki domowe*, 26).

²² Tamże.

²³ Tamże, 130.

²⁴ Ewa Odachowska-Zielińska, Andrzej Robert Zieliński, *Porady babuni czyli o urokach życia w dworku polskim* (Warszawa: Wydawnictwo „Watra”, 1990), 4.

²⁵ Ustawa rządowa z 1844 r. zezwalała na przechowywanie tylko (!) 26 artykułów. Równocześnie najwyraźniej nie ograniczano ilości ziół przeznaczonych na potrzeby rodziny i gospodarstwa (Arabas, *Apteczki domowe*, 172).

²⁶ Tamże, 96.

odkazujące i wszelkie inne specyfiki mające uśmierzać dolegliwości licznej, często przecież wielopokoleniowej rodziny²⁷. Podczas kompletowania i – potem – uzupełniania zapasów kierowano się „żywą tradycją”. Obowiązywał przy tym ścisły harmonogram zbierania ziół, w maju rwno pokrzywę, w lipcu gromadzono kwiat lipowy, jesienią koncentrowano się na owocach, jagodach i kłęczach wybranych krzewów (jałowca, dzikiej róży, kaliny)²⁸. Również o „właściwej” porze (najczęściej w maju) zbierano na łąkach i polach, w ogrodach i lasach rumianek, miętę, rutę, fiołki, poziomkowe liście, koper, kmin, anyż, gorczycę, perz oraz całe mnóstwo innych ziół, które lekarze ordynowali swoim pacjentom²⁹. Współczesny przeciętny zielarz zachodnioeuropejski uważa, że dobra znajomość 150–200 gatunków ziół byłaby całkowicie wystarczająca, by przezwyciężyć większość ludzkich dolegliwości³⁰.

Od połowy XVIII wieku coraz częściej sięgano jednak po rady i przepisy zawarte w popularnych opracowaniach medycznych³¹. W pierwszej połowie XIX wieku rośliny lecznicze należały do obiektów, o których naukowa prasa medyczna pisała stosunkowo dużo i chętnie, rozpatrując krąg związanych z nimi zagadnień z różnych punktów widzenia. Nawiasem mówiąc, czasy owe stanowiły kontynuację rozpoczętego 100 lat wcześniej „złotego okresu botaniki”. Informacje o odkrywaniu kolejnych roślinnych substancji leczniczych docierały na Litwę głównie za pośrednictwem *Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego* (lata 1820–1822)³². Ze zrozumiałych względów pisma tego nie znali bohaterowie *Pana Tadeusza*, ale mógł je przecież studiować Adam Mickiewicz.

W przekonaniu historyków kobiety przygotowujące w szlacheckich dworach leki proste (*simplicia*) opierały się na tych samych dziełach medyczno-zielarskich, jakie wykorzystywali profesjonalści, czyli absolwenci krajowych i zagranicznych uczelni medycznych³³. Wszyscy w owych czasach sięgali zatem po zielniki Szymona Syreniusza i Marcina z Urzędowa, gdzieśgdzie posiłkowano się nowszymi (i bardziej nowoczesnymi) dziełami księdza Krzysztofa Kluka³⁴. Korzystano z księgi Haura³⁵ i pism Chmielowskiego³⁶. Sytuacja obiektywna (brak odpowiednio wykształconych medyków, aptek i farmaceutów, duże odległości od miast i centrów handlowych) wymusiła w XVIII wieku opracowywanie i wydawanie w znacznych nakładach popularnych poradników lekarsko-weterynaryjnych.

²⁷ Odachowska-Zielińska, Zieliński, *Porady babuni*, 6.

²⁸ Tamże, 104–105.

²⁹ Arabas, „Panny apteczkowe”, 87.

³⁰ Penelope Ody, *Wielki zielnik medyczny* (Bielsko-Biała: Wydawnictwo „Debit”, 1999), 6.

³¹ Bystróż, *Dzieje obyczajów*, 427.

³² Halina Lichocka, *Historia poszukiwania leku w roślinach w Polsce 1800–1856* (Warszawa: Wydawnictwo Historii Nauki PAN, 2002), 60.

³³ Arabas, *Apteczki domowe*, 26

³⁴ Tamże, 26 i 40.

³⁵ Lekom Haur poświęcił XXIV traktat *O lekarstwach gospodarskich swego Składu albo skarbcu znakomitych sekretów Oekonomii ziemiańskiej* (Kraków, 1693) (za: tamże, 118–119).

³⁶ Tamże.

Ukazywały się one zazwyczaj pod tytułami *Apteka*, *Compendium medicum*, *Vademecum medicum* lub *Wiadomość ciekawa*, bywały często wznawiane, niekiedy nawet kopiowano je ręcznie³⁷. Dostępne były publikowane od XVIII wieku dykcjonarze prezentujące porady w układzie rzeczowym alfabetycznym, np. wydany w Warszawie w 1788 roku *Dykcjonarz powszechny medyki chirurgii i sztuki hodowania bydła, czyli lekarz wiejski* (tłumaczony z języka francuskiego).

Wykorzystywano powszechnie różnorakie *vademeca*, zawierające praktyczne wiadomości o leczeniu i opiece nad chorymi, częstokroć redagowane w formie pytań i odpowiedzi, np. jasnogórskie *Vade Mecum Medicum. Krótkie i doświadczone sposoby leczenia chorych rozmaitych Męskich, Białogłowskich i Dziecinnych. O Pulsach, Urynach i Krwi puszczeniu* (1787). Z reguły anonimowi twórcy (zestawcy) powyższych opracowań opierali się na pracach specjalistów angielskich, francuskich, holenderskich, niemieckich, włoskich i szwajcarskich³⁸. Jeszcze inną formą sięgającą tradycjami XVIII wieku były rozliczne poradniki kierowane do szerszych kręgów społeczeństwa. Za szczególnie popularne uchodziły książki autorstwa Ludwika Perzyny, bonifratra, lekarza Szpitala św. Jana Bożego w Warszawie (m.in. *Porządek życia w czerstwości zdrowia w długie pochodzące lata*, wydany w 1799 r. w Łowiczu³⁹).

W tym samym czasie (XVIII–XIX w.) w zachodniej Europie (nawet na tamtejszych dworach królewskich) znana już była instytucja *gotowej apteczki domowej*⁴⁰. Naturalnie skład i technologia produkcji importowanych z Niemiec specyfików obwarowane były ścisłą tajemnicą. Apteczka zawierała określoną liczbę buteleczek oraz szczegółową instrukcję stosowania zawartych w nich leków (kompozycji). Do kompletu załączany był również wykaz niedomagań, w jakich owe kompozycje mogłyby okazać się pomocne. Podobno polscy lekarze zgłaszali oficjalne protesty przeciwko nabywaniu powyższych zestawów, nie zdołali jednak powstrzymać ich importu. Do większych miast i na magnackie dwory sprowadzano nadal popularne leki doktora Richtera. Jednak dla większości potencjalnych użytkowników były one i zbyt kosztowne, i mało praktyczne w użyciu⁴¹.

Córka „ostatniego w Litwie woźnego Trybunału”, panna apteczkowa Wojszczanka, była najwyraźniej minimalistką, suszyła bowiem zaledwie trzy gatunki ziół.

Pierwszego z nich, *szalwii* (*Salvia officinalis* L.), nie spotykano wcześniej w umiarkowanej strefie klimatycznej. Naturalne siedliska tego gatunku znajdowały się bowiem w rejonie Morza Śródziemnego, a ściślej – w Europie Południowej, w Azji Mniejszej, na Krymie

³⁷ Kompletny wykaz podobnych publikacji zamieszcza Arabas w odsyłaczu 45 (tamże, 119).

³⁸ Tamże.

³⁹ Fryderyk Karol Paulizky, *Medycyna dla ludu wiejskiego* (Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1828), 238–239.

⁴⁰ Kompletował takowe i od XVII w. zajmował się ich dystrybucją dr Richter z Halle k. Magdeburga. W kolejnych stuleciach działalność tę z powodzeniem kontynuowali członkowie rodziny i spadkobiercy pomysłodawcy (Arabas, *Apteczki domowe*, 36).

⁴¹ Tamże.

i w Syrii⁴². Na tereny położone na północ od Alp szałwia dotarła dzięki zakonnikom, którzy stosunkowo wcześniej, bo już w IX wieku, zaczęli hodować ją w klasztornych wirydarzach⁴³. W Europie roślinę upowszechnił Karol Wielki (742–814)⁴⁴. Do Polski szałwię stosunkowo późno, bo dopiero w XVI wieku, sprowadzili ojcowie benedyktyni i cystersi⁴⁵. Wprawdzie Józef Jundziłł (1830) przedstawia ją już jako „oswojoną” i „pospolicie utrzymywaną w ogrodach na Litwie, Wołyniu, Podolu i Ukrainie”⁴⁶, ale ziela tego jeszcze w końcu XVIII wieku nie znali w ogóle mieszkańcy litewskich wsi. Była to bowiem roślina uprawiana i wykorzystywana raczej w szlacheckich zaściankach i zamożnych dworach⁴⁷. Należałoby się zatem spodziewać, że kwiat ten zyskał popularność nie tylko dzięki niekwestionowanym właściwościom leczniczym, ale i z powodu atrakcyjnego wyglądu zewnętrznego. Wszak szałwia uchodzi powszechnie za roślinę o dużych walorach dekoracyjnych⁴⁸.

Przed wszystkim jednak ceniono ją jako źródło preparatów na wszelkie dolegliwości. Wśród najznamienitszych leków roślinę tę umieścił swego czasu sam Hipokrates z wyspy Kos (ok. 460–377 p.n.e.), wzmiankował o niej Pliniusz Starszy (23–79 n.e.), szeroko stosował Galen (131–201 n.e.)⁴⁹. Szałwię wysoko cenił również Dioskorydes (I w. n.e.), zaś Albert Wielki (1193–1280) umieścił ją w wykazie 25 ziół o szczególnych właściwościach leczniczych wykraczających poza racjonalne pojmowanie przyrody⁵⁰. Nie dziwi zatem fakt, że w XIII wieku Akademia Salernitańska, jedna z najstarszych i najśłynniejszych szkół medycznych w Europie, zdecydowała się omawianej tu roślinie nadać status *panaceum*⁵¹. W niektórych rejonach naszego kontynentu szałwię uznawano za *herba sancta* (święte ziele)⁵². Wiareg w niezwykłą moc ziela odzwierciedlają m.in. wcale liczne konstatacje (porzekadła, przysłowia) w rodzaju:

⁴² Johannes Gottfried Mayer, Bernhard Uehleke, O. Kilian Saum, *Ziola ojców benedyktynów. Mieszanki i leczenie* (Warszawa: Świat Książki, 2004), 171; *Leksykon roślin leczniczych*, red. Antonina Rumińska i Aleksander Ożarowski (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1990), 477.

⁴³ Andrzej Skarżyński, *Ziola czynią cuda* (Warszawa: Agencja Wydawnicza „Komes”, 1994), 161.

⁴⁴ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170.

⁴⁵ Andrzej Skarżyński, *Magia ziół* (Warszawa: Wydawnictwa „Alfa”, 1991), 233.

⁴⁶ Józef Jundziłł, *Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących, jako i oswojonych* (Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1830), 11.

⁴⁷ Marian Janusz Kawałko, *Historie ziołowe* (Lublin: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986), 397.

⁴⁸ *Leksykon roślin*, 477.

⁴⁹ Krystyna Szcześniak, *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008), 12–14.

⁵⁰ Kawałko, *Historie*, 391.

⁵¹ Anna Mazerant-Leszkowska, *Mała księga ziół* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1990), 91.

⁵² Skarżyński, *Ziola*, 162.

Po cóż ci dieta, mój chory bracie, kiedy w ogrodzie moc szaławii macie (z tłumaczenia fragmentu zielnika Aemiliusa Macera, X w.)⁵³;

*Śmierć tego nie ubodzie, u kogo szaławia w ogrodzie*⁵⁴.

Równocześnie jednak z pewną dozą sceptycyzmu mawiano: *Contra vim mortis nulla est herba in hortis*⁵⁵.

Wykaz terapeutycznych zastosowań preparatów z ziela szaławii prezentuje się zaiste imponująco. Ów symbol życia wiecznego⁵⁶, a przynajmniej zdrowia i długowieczności, spożywany w maju zapewnić miał nieśmiertelność⁵⁷. Określone części krzewinki (liście i kwiaty) zalecano gromadzić na przełomie maja i czerwca⁵⁸. Zbiory suszono w warunkach naturalnych, unikając bezpośredniego oddziaływania na nie promieni słonecznych⁵⁹. Preparaty szaławiove rekomendowano zarówno do użytku wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Wykorzystywano je w różnorakich stanach zapalnych⁶⁰, na zaognienia⁶¹ i gorączki⁶². Szałwią płukano jamę ustną (dziąsła i gardło)⁶³ w przypadku „grzybków, białych wrzodzików w gębie i na dziąsłach dzieci”⁶⁴, bólu zębów i szkorbutu⁶⁵, niezżytów górnych dróg oddechowych⁶⁶, którym towarzyszył kaszel⁶⁷, chrypka⁶⁸ i ból gardła⁶⁹. Świeżymi liśćmi rośliny

⁵³ Ody, *Wielki zielnik*, 95.

⁵⁴ Jan Muszyński, *Roślinne leki ludowe* (Łódź: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955), 100; Szcześniak, *Świat roślin*, 216.

⁵⁵ Kawałko, *Historie*, 391.

⁵⁶ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170.

⁵⁷ Skarżyński, *Ziola*, 162.

⁵⁸ Muszyński, *Roślinne leki*, 100.

⁵⁹ *Leksykon roślin*, 477.

⁶⁰ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 171; *Leksykon roślin*, 477; Skarżyński, *Ziola*, 163.

⁶¹ Paulizky, *Medycyna*, 370.

⁶² Veselin Čajkanović, *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama* (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti: Srpska književna zadruga, 1985), 98.

⁶³ Jacek Dziarkowski, *Wybór roślin krajowych dla okazania skutków lecarskich ku użytkowi domowemu* Warszawa: za pozwoleniem zwierzchności w Drukarni Xięży Pijarów, 1806), 170; *Leksykon roślin*, 477; Adam Paluch, „Zerwij ziele z dziewięciu miedz”... *Ziołolecznictwo ludowe w Polsce XIX i początku XX wieku* (Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1989), 136; Muszyński, *Roślinne leki*, 100; *Krzysztof Kluk – przyrodnik i pisarz rolniczy* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1976), 64.

⁶⁴ Paulizky, *Medycyna*, 485.

⁶⁵ Julian Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi Południowej* (Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1893), 354.

⁶⁶ Adam Paluch, *Świat roślin w tradycyjnych praktykach leczniczych wsi polskiej* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988), 48; Muszyński, *Roślinne leki*, 100.

⁶⁷ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 154; Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170; Paluch, *Świat roślin*, 48.

⁶⁸ Čajkanović, *Rečnik*, 98.

⁶⁹ Paluch, *Świat roślin*, 48; Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 150.

czyszczono zęby, jako że mają one podobno właściwości wybielające⁷⁰. Okłady z szaławii wskazane były na bóle i zawroty głowy⁷¹, trudno gojące się wrzody⁷² i bliżej nieokreślone choroby skórne⁷³ oraz skomplikowane rany⁷⁴. Dotkniętym apopleksją podawano do wacchania świeżą roślinę⁷⁵, co wynika zapewne z przekonania, że szaławia podtrzymuje pamięć⁷⁶, a nawet zdolna byłaby ją przywrócić⁷⁷. Zielem leczono podagrę, artretyzm i paraliż⁷⁸.

Do użytku wewnętrznego rekomendowano głównie napary, wina, wódki i olejki szaławiove. Leczono nimi wszystkie znane i diagnozowane niedomagania, zarówno męskie, jak i kobiece⁷⁹, wśród nich zakłócenia cyklu miesięcznego (menstruacji)⁸⁰. W niektórych rejonach szaławie uważano za skuteczne *abortativum*⁸¹. Na Rusi (może także na Litwie) roślina ta cieszyła się opinią znakomitego środka przeciwmalarycznego⁸², zatem wykorzystywano ją jako podstawę leków na różne formy zimnicy (febry)⁸³. Ziele stosowano na duszności⁸⁴, astmę, nieżyty oskrzeli⁸⁵ i suchoty⁸⁶. Proste preparaty z szaławii lub mieszanki zawierające susz szaławiowy wykorzystywano w przypadkach niestrawności⁸⁷ oraz schorzeń gastrycznych⁸⁸ i innych zaburzeń w funkcjonowaniu przewodu pokarmowego⁸⁹. Zakładano, że ziele

⁷⁰ Andrew Laughin, *Wszystko o ziołach: od arcydzięgla do żywokostu. Opis, zastosowanie i uprawa ziół* (Wrocław: Wydawnictwo Astrum, 1996), 157–158.

⁷¹ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 171; Paluch, „*Zerwij ziele*”, 136; Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 189; Skarżyński, *Magia*, 237.

⁷² Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski* (Kraków: w Drukarni Lazarzowej, 1595), cap. 315; Skarżyński, *Magia*, 237; Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170.

⁷³ Laughin, *Wszystko o ziołach*, 157–158.

⁷⁴ *Leksykon roślin*, 477; Muszyński, *Roślinne leki*, 102; Čajkanović, *Rečnik*, 98; Kawałko, *Historie*, 183.

⁷⁵ Josef Ludovit Holubý, *Narodopisné práce* (Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied, 1958), 240.

⁷⁶ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 170.

⁷⁷ Ody, *Wielki zielnik*, 95.

⁷⁸ Stefan Falimirz, *O ziołach i o mocy ich* (Kraków: Florian Ungler, 1534), cap. 222; Kawałko, *Historie*, 391.

⁷⁹ Paluch, *Świat roślin*, 48; Skarżyński, *Magia ziół*, 233.

⁸⁰ Kawałko, *Historie*, 390; Čajkanović, *Rečnik*, 38.

⁸¹ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 28; Ody, *Wielki zielnik*, 95.

⁸² Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 225; Kawałko, *Historie*, 183.

⁸³ Henryk Biegeleisen, *Lecznictwo ludu polskiego* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1929), 22.

⁸⁴ Piotr Köhler, „Nazewnictwo i użytkowanie roślin leczniczych na ziemiach polskich w XIX wieku na podstawie ankiety Józefa Rostafińskiego”, w: *Historia leków naturalnych. IV. Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych* (Warszawa: IHNOiT, 1994), 74–75.

⁸⁵ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 171.

⁸⁶ Kawałko, *Historie*, 390.

⁸⁷ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170.

⁸⁸ Paluch, *Świat roślin*, 48.

⁸⁹ *Leksykon roślin*, 177.

to pobudza wydzielanie soków trawiennych⁹⁰ i działa przeciwbiegunkowo⁹¹. Napar z szaławii łagodzi bóle żołądka⁹², leczy niezżyty tego organu i jelit⁹³ oraz poprawia apetyt⁹⁴. Szałwię (stosunkowo rzadko!) zalecano również w przypadkach osłabienia mięśnia sercowego⁹⁵ i bólu w klatce piersiowej⁹⁶. Wódką szałwiową próbowano leczyć epilepsję⁹⁷. Opracowania ziołolecznicze nie pomijają zalet szaławii jako remedium na skołatane nerwy⁹⁸, wzmacniające odporność psychiczną i w związku z tym rekomendowane w niedomaganiach nerwowych⁹⁹. Napary szałwiowe podawano osobom osłabionym, rekonwalescentom i nadmiernie pocącym się gruźlikom, bowiem wśród rozlicznych zalet liści szaławii wymienia się także właściwość wstrzymywania potów¹⁰⁰.

Obecność szaławii wśród ziół suszonych na potrzeby Sopolcowskiego dworu wypadaby uzasadniać nie tylko wymienionymi wyżej leczniczymi właściwościami rośliny. Poza wykorzystywaniem w procesie łagodzenia wielu niedomagań rodziny i najbliższego otoczenia sędziego, szaławii używano zapewne do marynat konserwujących mięsiva¹⁰¹ oraz do przyprawiania dziczyzny, drobiu, kiełbas, kiszek, potraw rybnych i serów¹⁰². To ostatnie zastosowanie przejęte zostało z kuchni francuskiej¹⁰³, bo kucharze polscy na ogół nie akceptowali podobnej przyprawy¹⁰⁴. Nie bez znaczenia wydają się ponadto tradycyjne kosmetyczne właściwości ziela – od czasów antycznych zdawano sobie sprawę z tego, że ta miododajna roślina nie tylko zapobiega wypadaniu włosów¹⁰⁵, ale również doskonale maskuje (usuwa) siwiznę¹⁰⁶.

⁹⁰ Tamże, 477.

⁹¹ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 28 i 63; Kawałko, *Historie*, 390.

⁹² Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 170.

⁹³ *Leksykon roślin*, s. 477; Skarżyński, *Magia ziół*, 236.

⁹⁴ Falimirz, *O ziołach*, cap. 60; Skarżyński, *Magia ziół*, s. 237.

⁹⁵ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 171.

⁹⁶ Čajkanović, *Rečnik*, 98

⁹⁷ Falimirz, *O ziołach*, cap. 60; Eugeniusz Janota, *Historia naturalna w piśmiennictwie niemieckim w wiekach późniejszych*, Lwów: Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, 1878), 43; Mayer i in., *Ziola ojców*, 170.

⁹⁸ Laughin, *Wszystko o ziołach*, 157–158.

⁹⁹ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 170.

¹⁰⁰ Tamże; Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 171; *Leksykon roślin*, 477; Skarżyński, *Magia ziół*, 236; Ody, *Wielki zielnik*, 95; Muszyński, *Roślinne leki*, 100.

¹⁰¹ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 169.

¹⁰² *Leksykon roślin*, 477; Kawałko, *Historie*, 393.

¹⁰³ Kawałko, *Historie*, 408.

¹⁰⁴ Tamże, 40.

¹⁰⁵ Falimirz, *O ziołach*, cap. 222; Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 368.

¹⁰⁶ Zbigniew Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII XVIII wieku* (Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1975), 305 i 328; Ody, *Wielki zielnik*, 95; Falimirz, *O ziołach*, cap. 222; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 315; Laughin, *Wszystko o ziołach*, 157–158; Skarżyński, *Magia ziół*, s. 237.

Jak ujawnia Józef Jundziłł w *Opisaniu roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie* [...] (1830), również i *benedykta karda* (*Carduus benedictus* L. / *Cnicus benedictus* Gärtn. / *Centaurea benedicta*) (też: *drapacz*, *czubek lekarski*, *bernardynek*), jest rośliną wywodzącą się z „cieplejszych krajów”, utrzymywaną w ogrodach „dla skutków swoich lekarskich”¹⁰⁷. Istotnie, drapacz w stanie dzikim spotykany bywa w rejonie Morza Śródziemnego, na Kaukazie i w Azji Średniej¹⁰⁸. Ziele owo rekomendowano jako podstawę preparatów leczniczych już w starożytności¹⁰⁹. Wymieniają je co najmniej dwaj antyczni ziołopisowicze – Dioskorydes Pedanios (I w. n.e.) i Claudius Galenus, powszechnie znany pod imieniem Galena (129–201 r. n.e.). Pierwszy z wymienionych konstatuje w swej *Materia medica*, że czubek lekarski poprawia trawienie i zaleca wykorzystywanie preparatów zeń sporządzanych przy dolegliwościach gastrycznych. Natomiast w księdze VI *Simplicium pharmacarum* Galena z Pergamonu czytamy, że „natura owego ziela zatkane organy otworzyć i przeczyszczyć, a odpływ uryny wspomóc potrafi”¹¹⁰. W kolejnych stuleciach o kardobenedykcie nie pisano zbyt wiele, być może z powodu trudności z wyraźnym odróżnieniem jej od innych roślin podobnych do ostu. Szczegółowy opis drapacza pojawia się dopiero w XVI wieku w zielniku Adama Lonicera. Roślina zyskała popularność zrazu w Italii, później zaś i w innych krajach europejskich, by ostatecznie (w XVIII w.) stać się kolejnym *panaceum*¹¹¹. Wedle tradycji drapacz zawdzięcza swą popularność głównie ojcom benedyktyńskim z Fecamp (Francja), producentom i eksporterom słynnego likieru na niedomagania żołądkowe. Likier ten (a właściwie nalewka na 40 korzeniach i ziołach) wskutek użycia omawianego ziółka wyróżnia się nader specyficznym smakiem¹¹², a niewykluczone, że i zapachem¹¹³. *Carduus benedictus* (L.) jest rośliną roczną z rodziny *compositae*, osiągającą na ogół 20–40 cm wysokości, o lekko kutnerowatej łodydze i jasnozielonych liściach. Kwiaty jej mają barwę żółtawą. Charakterystyczny (niezbyt przyjemny) zapach rośliny neutralizuje się podobno w procesie suszenia¹¹⁴. Surowiec pozyskiwać należy w lipcu lub sierpniu, a więc w początkowym okresie kwitnienia drapacza. Ścina się wówczas górne jego partie, odrzucając grubsze zdrewniałe łodygi. Liście i kwiaty suszy się zazwyczaj w warunkach naturalnych, w miejscach osłoniętych, nienasłonecznionych (cienistych) i przewiewnych. Warto byłoby przy tym podkreślić, że drapacz zbierano z odpowiednim zabezpieczeniem (obowiązkowo

¹⁰⁷ Jundziłł, *Opisanie roślin*, 341.

¹⁰⁸ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 91.

¹⁰⁹ Redaktorzy *Leksykonu roślin* (1990) mijają się zatem z prawdą, twierdząc, że w okresie tym, podobnie jak w średniowieczu, drapacz był rośliną nieznaną.

¹¹⁰ Mayer, Uehleke, Saum, *Ziola ojców*, 91.

¹¹¹ *Leksykon roślin*, 133.

¹¹² Mazerant-Leskowska, *Mala księga*, 101–102.

¹¹³ Ekstraktem z drapacza, poza likierami, aromatyzuje się wódki, wina oraz miody pitne (Kawałko, *Historie*, 57).

¹¹⁴ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 57.

w rękawiczkach), ponieważ należy on do roślin wyjątkowo kłujących¹¹⁵. W pierwszej połowie XIX wieku preparaty z czubka tureckiego/bernardynka rekomendowane były głównie na tzw. „zimne febry” (zimnice, malarię)¹¹⁶; „zatkania wnętrzości” (zaburzenia w pracy przewodu pokarmowego, dróg żółciowych, wątroby, a być może i nerek) oraz zaflegmienie¹¹⁷ i słabości żołądka¹¹⁸. Leki na bazie omawianego tu ziele (wino, wódki, soki¹¹⁹ i odwary¹²⁰) rozrzedzały flegmę, nader korzystnie wpływały na poprawę apetytu, morzyły robaki (i wszelkie pasożyty) w przewodzie pokarmowym, łagodziły kaszel i katar, a dodatkowo likwidowały łamanie w kościach¹²¹. W opracowaniach z zakresu historii zielarstwa zwykle się podkreślać, że *Cnicus benedictus* jako środek przeciwmalaryczny zyskał ogromną popularność szczególnie na obszarze Litwy¹²².

Nie od rzeczy byłoby nadmienić, że większość przytaczanych wyżej zastosowań drapacza odnotowana została w renesansowych herbarzach polskich Marcina z Urzędowa (1595) i Szymona Syreniusza (1613). Pierwszy z powyższych znawców ziół i prostych leków roślinnych rekomendował *oset zwany bernardynkiem, czubkiem tureckim* lub *ostem włoskim* jako środek „zagrzewający i odwilżający” przeciw ciężkim kolkom, pleurze i ukąszeniom węża oraz niedźwiadka (skorpion?). Podkreślał też jego skuteczność w zastosowaniach zewnętrznych. Okładami radził leczyć „obrzękłe narządy płciowe”, „sadzele w stolcu albo w siedzeniu”. *Carduus benedictus* mógł w jego przekonaniu okazać się skuteczny w przypadku bólów i zawrotów głowy oraz padaczki¹²³. Bardzo podobnych rad udzielał Szymon Syreniusz (ks. II, rozdz. 56), który uważał *bernardynek* albo *czubek turecki* za podstawę leków prostych na „jady i ostre trucizny”, ukąszenia niedźwiadka, bóle i zawroty głowy. Wyrażał on też przekonanie, że ziele korzystnie wpływa na pamięć, przywraca utracony słuch, leczy kolki i „morzyska w żywocie”, zimnice, epilepsję wieku dziecięcego, morzy glisty, czyści krew, likwiduje owrzodzenia płuc, kruszy kamienie, reguluje menstruację. Stosować je w związku z tym należałoby w przypadku wszelkich objawów chorób wenerycznych, w niedomaganiach wątroby, nerek i serca. *Bernardynek* zdaniem Szymona wzmacnia mózg i wzrok, czyści żołądek, wzmacnia apetyt, wzmacnia zęby i leczy gnilec (tj. skorbut). Można chyba założyć, że cały ten zestaw zastosowań nie był obcy pannie apteczkowej z Soplicowskiego dworu.

¹¹⁵ *Leksykon roślin*, 133.

¹¹⁶ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 57; Paulizky, *Medycyna*, 93.

¹¹⁷ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 57.

¹¹⁸ Paulizky, *Medycyna*, 518.

¹¹⁹ Szymon Syreniusz, *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacińskiego zowią* (Cracoviae: Bazyli Skalski, 1613), cap. II, 56.

¹²⁰ Kawałko, *Historie*, 183.

¹²¹ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 57.

¹²² Kawałko, *Historie*, 183.

¹²³ Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. LXXXII.

Ostatnia z roślin suszących się w starej sernicy – macierzanka (*Thymus serpyllum*, L.) – jest jedyną w prezentowanym zestawie rośliną występującą w całej Europie Środkowej. Spotyka się ją powszechnie na niżu, na suchych piaszczystych wzgórzach, na łąkach i leśnych polanach¹²⁴. Macierzanka wybiera na ogół miejsca nasłonecznione. Ceniono ją zarówno jako roślinę leczniczą, jak i – w pewnym okresie – obrzędową¹²⁵. Poglądy na temat tradycji stosowania tej rośliny są jednak mocno podzielone. Część specjalistów z zakresu ziołolecznictwa i homeopatii wyraża mianowicie przekonanie, że macierzankę znano i wykorzystywano już w starożytności¹²⁶ i to jej ziele Pliniusz i Dioskorydes rekomendowali jako środek odstrasżający węże i skorpiony, zaś Grecy używali go do balsamowania zwłok. Podobno gatunek ten wchodził również do zestawu słynnego teriakum (driakwi Mitytridatesa?)¹²⁷. Inni (ojcowie benedyktyni) twierdzą wszelako, że pewne świadectwa stosowania *Thymus serpyllum* (L.) należałoby wiązać dopiero ze średniowiecznymi traktatami Hildegardy z Bingen (1098–1179)¹²⁸. W okresie renesansu północnoeuropejskiej dzikiej macierzanki nie ceniono jeszcze zbyt wysoko. Szymon Syreniusz konstatuje m.in.: w *Polsce jej nie kochają, ale w jezuickim ogrodzie u św. Szczepana hodowali [...] uważając za cudzoziemski majeran (Majorana)*¹²⁹. Roślina zyskiwała popularność stopniowo, by z czasem wśród ziół leczniczych osiągnąć dość wysoką rangę. Wiązało się z tym nierozzerwalnie szerokie stosowanie jej w medycynie ludowej. W niektórych rejonach Polski roślina do dziś uważana bywa za „środek dobry na wszystko”¹³⁰. Wcześniej leczniczą moc macierzanki docenił ksiądz – zielarz z Ciechanowa, Jan Krzysztof Kluk (1739–1796), wyrażając przekonanie, że może stać się ona „najglówniejszym lekarstwem krajowym, ochraniającym wszelkie wydatki na zamorskie”¹³¹. Jeśli dodamy do tego, że Gerard (XVI w.) przypisywał omawianej roślinie te same skutki, co czubkowi tureckiemu (*Carduus benedictus* L.)¹³², to niechybnie wypadałoby skonstatować, że Wojszczanka wierzyła jedynie w moc *panaceów*.

W leczeniu domowym wykorzystywane bywają różne formy leków prostych na bazie macierzanki. Należą do nich w pierwszym rzędzie napary, wyciągi i olejki eteryczne¹³³. Wytwarza się je z miękkich łodyg, liści i kwiatów, usunąwszy uprzednio zdrewniałe (twarde) części rośliny. Macierzanka zakwita w czerwcu i wówczas też rozpoczyna się jej zbiór. Pozyskiwanie surowca trwa na ogół do pełni kwitnienia, po czym suszy się go

¹²⁴ Paluch, „Zerwij ziele, 134.

¹²⁵ *Leksykon roślin*, 279.

¹²⁶ Zbigniew Libera, Adam Paluch, *Lasowiacki zielnik* (Kolbuszowa: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy, 1993), 52.

¹²⁷ Skarżyński, *Magia ziół*, 168.

¹²⁸ Mayer, Uehleke, Saum, *Zioła ojców*, 179.

¹²⁹ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹³⁰ Libera, Paluch, *Lasowiacki*, 52–53.

¹³¹ Krzysztof Kluk, *Dykcyonarz roślinny*, t. III (Warszawa: Drukarnia XX. Scholarum Piarum, 1804), 115.

¹³² Dziarkowski, *Wybór roślin*, 105.

¹³³ Mayer, Uehleke, Saum, *Zioła ojców*, 179.

w warunkach naturalnych, w temperaturze nieprzekraczającej 35 stopni¹³⁴. Preparaty proste z ziela zalecano zarówno do użytku wewnętrznego, jak i zewnętrznego (w okładach, do kąpeli lub do specjalnych poduszek). „Materacyki” z macierzanką przykładano na tzw. zimne fluksje¹³⁵. Noszenie suszonego ziela w zawieszonym na szyi woreczku chroniło jakoby przed utratą dziecka (poronieniem)¹³⁶. Profilaktycznie macierzankę dodawano do kąpeli najmłodszych, by uchronić ich przed zachorowaniem¹³⁷ lub aby wzmocnić organizm dziecka¹³⁸. Zalecano podobne kąpiele szczególnie w przypadkach suchot¹³⁹. Analogiczne zabiegi balneologiczne oddziaływały wzmacniająco również na osoby w wieku bardziej zaawansowanym¹⁴⁰, zaś damom poprawiały urodę¹⁴¹. Ponadto okłady z macierzanki łagodziły ukąszenia jadowitych bestii¹⁴². Stosowano je zatem w przypadku ataku węży¹⁴³, użądlenia os, trzmieli, szerszeni i pszczół¹⁴⁴. Niezależnie od tego gdzieś panowało przekonanie, że sam zapach rośliny odstrasza gady i skorpiony(!)¹⁴⁵ oraz wypędza z domu „bestie jadowite”¹⁴⁶. Liście i odwary z macierzanki przykładano na bolące kości¹⁴⁷ i stawy zaatakowane przez reumatyzm¹⁴⁸. Jeszcze szerzej wykorzystywano je w przypadku bólu głowy¹⁴⁹, do leczenia trudno gojących się wrzodów¹⁵⁰ i obrzęków¹⁵¹. Napar z ziela rekomendowano do płukania gardła¹⁵² w przypadku kaszlu¹⁵³ i chrypki¹⁵⁴. Wewnętrznie proste preparaty

¹³⁴ *Leksykon roślin*, 279.

¹³⁵ Dziarkowski, *Wybór roślin*, 105.

¹³⁶ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 436.

¹³⁷ Tamże, 108.

¹³⁸ Libera, Paluch, *Lasowiacki*, 52–53.

¹³⁹ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 125 i 127; Paluch, „*Zerwij ziele*, 134–135; Paweł Michajłow, „Ludowe nazwy roślin i ich lecznicze zastosowanie u Polosuków Zachodnich”, w: *Historia roślin leczniczych. IV. Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych* (Warszawa: IHNOiT, 1993), 103.

¹⁴⁰ Marian Udziela, *Medycyna i przesady lecznicze ludu polskiego* (Warszawa: Druk Emila Skińskiego 1891), 72; Paluch, „*Zerwij ziele*, 134–135; Köhler, *Nazewnictwo*, 77.

¹⁴¹ Holubý, *Narodopisné*, 243–244.

¹⁴² Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁴³ Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330; Mazerant-Leszkowska, *Mala księga*, 112.

¹⁴⁴ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁴⁵ Paluch, „*Zerwij ziele*, 134–135.

¹⁴⁶ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁴⁷ Holubý, *Narodopisné*, 243–244.

¹⁴⁸ Mazerant-Leszkowska, *Mala księga*, 112; Dziarkowski, *Wybór roślin*, 106.

¹⁴⁹ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330; Holubý, *Narodopisné*, 175; Michajłow, *Ludowe nazwy*, 103.

¹⁵⁰ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 293.

¹⁵¹ Paulizky, *Medycyna*, 370.

¹⁵² Paluch, „*Zerwij ziele*, 134–135.

¹⁵³ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁵⁴ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330; Michajłow, *Ludowe nazwy*, 103; Dziarkowski, *Wybór roślin*, 106; Paluch, „*Zerwij ziele*, 134–135.

z macierzanki wykorzystywane bywały na różnego rodzaju dolegliwości kobiece¹⁵⁵. Wierząco, że pozwalają one uniknąć niechcianej ciąży¹⁵⁶, pobudzają zatrzymaną menstruację¹⁵⁷ i oczyszczają macicę¹⁵⁸. Napary z liści i kwiatów stosowano przy wszelkich dolegliwościach i chorobach układu pokarmowego¹⁵⁹, zakładano bowiem, że „zagrzewają i wysuszają żołądek”¹⁶⁰ i „posilają” go¹⁶¹. Leczono macierzanką stany zapalne, obrzęki¹⁶² i „zatkania” wątroby¹⁶³. Równie korzystnie preparaty z ziela oddziaływać miały na chorą śledzionę i jej „zamulenie”¹⁶⁴. Wódkę z rośliny zalecano jako środek „posilający”¹⁶⁵. Wódka macierzankowa stosowana bywała również na „nietrzymanie moczu”¹⁶⁶, podczas gdy napar z ziela działał moczopędnie¹⁶⁷. Proste preparaty z macierzanki aplikowano cierpiącym na biegunkę¹⁶⁸, bóle brzucha¹⁶⁹, głowy¹⁷⁰, wymioty (także krwawe)¹⁷¹ oraz zgagę¹⁷². Zalecano je na przeziębienia ogólne¹⁷³ i zaziębienia żołądka¹⁷⁴. Użytkownicy wierzyli, że macierzanka kruszy kamienie w pęcherzu i w nerkach¹⁷⁵, poprawia pamięć¹⁷⁶, zapobiega zatruciu organizmu¹⁷⁷.

¹⁵⁵ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 102; Libera, Paluch, *Lasowiacki*, 52–53; Paluch, „*Zerwij ziele*”, 134–135; Mazerant-Leszowska, *Mala księga*, 112.

¹⁵⁶ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 62; Kawałko, *Historie*, 181.

¹⁵⁷ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 41.

¹⁵⁸ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁵⁹ Paluch, „*Zerwij ziele*”, 134–135.

¹⁶⁰ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29.

¹⁶¹ Tamże, 225.

¹⁶² Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁶³ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225.

¹⁶⁴ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁶⁵ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁶⁶ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29.

¹⁶⁷ Tamże, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁶⁸ Paluch, „*Zerwij ziele*”, 134–135.

¹⁶⁹ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 113; Falimirz, *O ziołach*, cap. 29; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁷⁰ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 113; Holubý, *Narodopisné*, 243–244.

¹⁷¹ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁷² Falimirz, *O ziołach*, cap. 225.

¹⁷³ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Michajłow, *Ludowe nazwy*, 103.

¹⁷⁴ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁷⁵ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29 i 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

¹⁷⁶ Falimirz, *O ziołach*, cap. 29 i 225.

¹⁷⁷ Tamże, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40.

Stosowano ją w przypadkach omdleń¹⁷⁸, spazmów¹⁷⁹ i ataków hysterii¹⁸⁰. Wynikało to zapewne z przekonania, że ziele macierzanki niezwykle korzystnie wpływa na system nerwowy i wzmacnia odporność psychiczną¹⁸¹. Korzeni rośliny używano jedynie w przypadkach najcięższych: przy wrodzonym idiotyzmie¹⁸² i utracie rozumu¹⁸³.

W kontekście poematu Adama Mickiewicza i zajęć mieszkańców Soplicowa nie od rzeczy byłoby wspomnieć przynajmniej o jednym magicznym zastosowaniu macierzanki. Otóż ziołem częstokroć podkurzano sieci i strzelby na grubego zwierza, aby połów i łowy były pomyślne (zakończyły się powodzeniem)¹⁸⁴. *Notabene* utrzymywanie macierzanki ma jeszcze jeden niezaprzeczalny walor, jest ona bowiem powszechnie znaną rośliną miododajną¹⁸⁵.

„Zielna” apteka Wojszczanki na tle dziewiętnastowiecznej wiedzy o domowych sposobach leczenia przedstawia się nader skromnie. Soplicowska „panna apteczkowa” gromadzi, suszy i zapewne przygotowuje do użytku zaledwie trzy gatunki ziół. Są to jednak wyłącznie te rośliny, którym tradycja przypisuje ogromną liczbę właściwości medycznych. Przy zastosowaniu preparatów z uważanych wszak za *panacea* szałwii, bernardynka (benedykty kardy) i macierzanki można było zapobiegać, łagodzić, wreszcie – leczyć cały szereg niedomagań nękających różne kręgi społeczeństwa w początkach XIX stulecia. Według historyków w epoce napoleońskiej największe zagrożenie stanowiły choroby zakaźne (gruźlica/suchoty, tyfus, czerwonka bakteryjna, malaria, ospa). Uboższe warstwy ludności wskutek chronicznego niedożywienia masowo zapadały na szkorbut, choroby zębów i przyzębia (próchnicę, stany zapalne i ropne)¹⁸⁶, krzywicę, dolegliwości oczu (jaglicę, kurzą ślepotę), żółtaczkę, różę i inne choroby skóry (w tym świerzby). Nierzadko zdarzały się odmrożenia i oparzenia¹⁸⁷. Wyższe sfery cierpiały z reguły wskutek przeziębienia i braku umiaru w spożywaniu alkoholu. Przedstawiciele zamożnej szlachty i arystokracji chorowali na miażdżycę, kamicę, niedomagania wątroby i podagrę (dnę moczaniową). Szczególnie groźne (bo nieuleczalne) były w przeszłości choroby weneryczne. Kobiety cierpiały na nerwy, schorzenia psychiczne i hysterię¹⁸⁸. W dziewiętnastowiecznych opracowaniach naukowych sporo

¹⁷⁸ Falimirz, *O ziołach*, cap. 225; Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Fiodor Mamczur, Jarosław Gładun, *Rośliny lecznicze w ogródku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1988), 63.

¹⁷⁹ Mazerant-Leszowska, *Mala księga*, 112.

¹⁸⁰ Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 194.

¹⁸¹ Krzysztof Kluk, 64.

¹⁸² Talko-Hryncewicz, *Zarysy lecznictwa*, 195.

¹⁸³ Syreniusz, *Zielnik*, II, 40; Marcin z Urzędowa, *Herbarz*, cap. 330.

¹⁸⁴ Szcześniak, *Świat roślin*, 110.

¹⁸⁵ Kluk, *Dykcyonarz*, t. III, 115; Mamczur, Gładun, *Rośliny lecznicze*, 63.

¹⁸⁶ Kuchowicz, *Z badań*, 18 i 41.

¹⁸⁷ Tamże, 48.

¹⁸⁸ Tamże, 109.

miejsca poświęca się manii, melancholii i halucynacjom¹⁸⁹. Za poważną chorobę niedoboru uznać wypadałoby kretynizm¹⁹⁰. Na porządku dziennym były niedomagania żołądkowe. Wszystkie owe schorzenia i dolegliwości leczono w domach, wykorzystując przy tym napary, wina, wódki z wymienionych ziół. Zatem – choć z pozoru uboga – apteka Wojszczanki była z całą pewnością wystarczająca, by zaspokajać bieżące potrzeby mieszkańców dworu, zaścianka i chłopów z Soplicowa.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że Mickiewicz zaprezentował w *Panu Tadeuszu* znakomitą znajomość realiów – zbioru ziół w majątku Sędziego dokonywano we właściwym czasie (lato), a surowiec przygotowywano zgodnie z wszelkimi zaleceniami ziołolecznictwa (liście i kwiaty suszyły się pod dachem, w naturalnych warunkach, na wolnym powietrzu i w odpowiedniej ku temu temperaturze).

Bibliografia

- Arabas, Iwona. *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*. Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, 2006.
- Arabas, Iwona. „Panny apteczkowe – rola dworu szlacheckiego w kształtowaniu świadomości terapeutycznej na polskiej wsi”. W: *Pod patronatem Hygiei. Udział kobiet w rozwoju nauk przyrodniczych*, red. Iwona Arabas. Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, 2000, 85–99.
- Biegeleisen, Henryk. *Lecznictwo ludu polskiego*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1929.
- Bystron, Jan Stanisław. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce (wiek XVI–XVIII)*. T. I. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976.
- Charewiczowa, Lucja. *Kobieta w dawnej Polsce* (reprint). Lwów: Mała Biblioteka 6, 1938.
- Čajkanović, Veselin. *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti: Srpska književna zadruga, 1985.
- Dziarkowski, Jacek. *Wybór roślin krajowych dla okazania skutków lekarskich ku użytkowi domowemu*. Warszawa: za pozwoleniem zwierzchności w Drukarni Xięży Piarów, 1806.
- Falimirz, Stefan. *O ziołach i o mocy ich*. Kraków: Florian Ungler, 1534.
- Gołębiowski, Łukasz. *Domy i dwory*. T. IV. Warszawa: nakład autora, druk N. Glücksberga, 1830.
- Holubý, Josef Ludovit. *Narodopisné prace*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied, 1958.
- Janota, Eugeniusz. *Historia naturalna w piśmiennictwie niemieckim w wiekach późniejszych*. Lwów: Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, 1878.
- Jundziłł, Józef. *Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących, jako i oswojonych*. Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1830.
- Kawałko, Marian Janusz. *Historie ziołowe*. Lublin: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986.
- Kluk, Krzysztof. *Dykcyonarz roślinny*. T. III. Warszawa: Drukarnia XX. Scholarum Piarum, 1804.
- Köhler, Piotr. „Nazewnictwo i użytkowanie roślin leczniczych na ziemiach polskich w XIX wieku na podstawie ankiety Józefa Rostafińskiego”. W: *Historia leków naturalnych. IV. Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych*. Warszawa: IHNOiT, 1994, 61–86.

¹⁸⁹ Tamże, 44.

¹⁹⁰ Tamże, 38.

- Krzysztof Kluk – przyrodnik i pisarz rolniczy. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1976.
- Kuchowicz, Zbigniew. *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1975.
- Kuchowicz, Zbigniew. *Z badań nad stanem biologicznym społeczeństwa polskiego od schyłku XVI do końca XVIII wieku*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1972.
- Kuźnicka, Barbara. *Kierunki rozwoju farmacji w Polsce epoki Oświecenia*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1982.
- Laughin, Andrew. *Wszystko o ziołach: od arcydzieła do żywokostu. Opis, zastosowanie i uprawa ziół*. Wrocław: Wydawnictwo Astrum, 1996.
- Leksykon roślin leczniczych*, red. Antonina Rumińska i Aleksander Ożarowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1990.
- Libera, Zbigniew, Adam Paluch. *Lasowiacki zielnik*. Kolbuszowa: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy, 1993.
- Lichočka, Halina. *Historia poszukiwania leku w roślinach w Polsce 1800–1856*. Warszawa: Wydawnictwo Historii Nauki PAN, 2002.
- Łoziński, Władysław. *Życie polskie w dawnych wiekach (wiek XVI–XVIII)*. Jerozolima: przedruk z wydania drugiego, nakładem księgarni H. Altenberga w Warszawie – Księgarnia E. Wende i Ska, 1946.
- Mamczur, Fiodor, Jarosław Gładun. *Rośliny lecznicze w ogródku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1988.
- Marcin z Urzędowa. *Herbarz polski*. Kraków: w Drukarni Lazarzowej, 1595.
- Mayer, Johannes Gottfried, Bernhard Uehleke, O. Kilian Saum. *Zioła ojców benedyktynów. Mieszanki i leczenie*. Warszawa: Świat Książki, 2004.
- Mazerant-Leszowska, Anna. *Mała księga ziół*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1990.
- Michajłow, Paweł. „Ludowe nazwy roślin i ich lecznicze zastosowanie u Poleszuków Zachodnich”. W: *Historia roślin leczniczych*. IV. *Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych*. Warszawa: IHNOiT, 1993, 99–119.
- Muszyński, Jan. *Roślinne leki ludowe*. Łódź: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955.
- Odachowska-Zielińska, Ewa, Andrzej Robert Zieliński. *Porady babuni czyli o urokach życia w dworku polskim*. Warszawa: Wydawnictwo „Watra”, 1990.
- Ody, Penelope. *Wielki zielnik medyczny*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo „Debit”, 1999.
- Paluch, Adam. *Świat roślin w tradycyjnych praktykach leczniczych wsi polskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988.
- Paluch, Adam. „Zerwij ziele z dziewięciu miedz”... *Ziołolecznictwo ludowe w Polsce XIX i początku XX wieku*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1989.
- Partyka, Joanna. „Obraz kobiety leczącej w tekstach staropolskich”. W: *Pod patronatem Hygiei. Udział kobiet w rozwoju nauk przyrodniczych*, red. Iwona Arabas. Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, 2000, 71–84.
- Paulizky, Fryderyk Karol. *Medycyna dla ludu wiejskiego*. Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1828.
- Skarżyński, Andrzej. *Magia ziół*. Warszawa: Wydawnictwa „Alfa”, 1991.
- Skarżyński, Andrzej. *Zioła czynią cuda*. Warszawa: Agencja Wydawnicza „Komes”, 1994.
- Straszewski, Jan. *Życie domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1938.
- Syreniusz, Szymon. *Zielnik Herbarzem z języka Łacińskiego zowią*. Cracoviae: Bazylki Skalski, 1613.
- Szcześniak, Krystyna. *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008.

Talko-Hryncewicz, Julian. *Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi Południowej*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1893.

Udziała, Marian. *Medycyna i przesady lecznicze ludu polskiego*. Warszawa: Druk Emila Skińskiego, 1891.

Urbanek, Bożena. *Idea opieki nad chorymi na ziemiach polskich w latach 1809–1914*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, 2001.

Cała zielna domowa apteka Wojszczanki? O ziołach leczniczych w Soplicowskim dworze

Streszczenie

W szkicu podjęto próbę szerszego zaprezentowania ziół przeznaczonych, według Adama Mickiewicza, do kurowania mieszkańców Soplicowa. W poemacie *Pan Tadeusz* poeta wymienia zaledwie trzy takie rośliny, określając je jako „całą zielną domową aptekę Wojszczanki”. W starej sernicy córka „ostatniego w Litwie woźnego trybunału” suszyła szałwię (*Salvia officinalis* L.), czubek turecki / drapacz / bernardynek (*Carduus benedictus* L. / *Cnicus benedictus* Gärtn. / *Centaurea benedicta*) i macierzankę (*Thymus serpyllum* L.). Wszystkie wymienione zioła od najdawniejszych czasów uważane były w Europie za podstawę leków prostych (*simpliciów*) na różne ludzkie choroby i dolegliwości. Niektórym z nich oficjalnie nadano status *panaceum*. Przy użyciu preparatów sporządzanych na bazie wspomnianych roślin (win, wódek, naparów, odwarów itp.) specjaliści leczyli niemal wszystkie schorzenia nękające mieszkańców Europy w pierwszym ćwierćwieczu XIX wieku.

The whole herbal household pharmacy of Wojszczanka? On medicinal herbs at the Soplicowo Manor House

Summary

The article is an attempt to present the herbs used to cure the inhabitants of Soplicowo according to Adam Mickiewicz. In his poem the author mentions only three such plants, defining them as ‘the whole herbal household pharmacy of Wojszczanka’. In an old room to dry cheese the daughter of the last process server in Lithuania dried sage (*Salvia officinalis* L.); blessed thistle (*Cnicus benedictus*); and wild thyme (*Thymus serpyllum* L.). The above mentioned three herbs had always been considered in Europe as the basis for simple drugs to cure various human diseases and ailments. Some of them had an official status of panacea. Using the preparations made on the basis of the above mentioned plants (in the form of wines, vodkas, infusions, and decoctions) specialists cured almost all the ailments suffered by the inhabitants of Europe in the first quarter of the 19th century.

Cytowanie

Chodurska, Halina. „Cała zielna domowa apteka Wojszczanki? O ziołach leczniczych w Soplicowskim dworze”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 17 (2018): 47–65. DOI: 10.18276/sj.2018.17-03.